

Henri Bergson
DUŠE A TĚLO

VOTOBIA

S 13 974

Ústřední knihovna
Pedagogické fakulty UJEP
Ústí nad Labem

14254/95

Název této přednášky je „Duše a tělo“, to jest duch a hmota, to jest vše, co existuje, ba dokonce - smíme-li věřit filosofii, o níž zakrátko promluvíme - také něco, co neexistuje. Ale upokojte se! Není naším úmyslem zkoumat podstatu hmoty, rovněž jako ne podstatu ducha. Možno rozlišovat dvě věci a stanovit až do jisté míry jejich vztahy, a netřeba proto znát podstatu každé z nich. Není mi možno seznámit se v tomto okamžiku se všemi osobami, které mne obklopují; nicméně odlišuji se od nich a vidím také,

jaké postavení vůči mně zauímají. To platí pro tělo i duši: vymezit podstatu jednoho i druhé je předsevzetím, které by nás daleko zavedlo; ale je snazší vědět, co je pojí a rozlučuje, neboť toto spojení a toto rozlučování jsou věci zkušenosti.

Nejprve, co říká o tomto bodu bezprostřední a naivní zkušenost prostého rozumu? Každý z nás je tělem, podrobeným týmž zákonům jako všechny ostatní součástky hmoty. Vražíme-li do něho, pohybuje se kupředu, táhneme-li je, couvá, pozvedneme-li je a pustíme, padá. Ale vedle těchto pohybů, které jsou způsobeny mechanicky vnější příčinou, jsou jiné, které se zdají přicházet zevnitř a kte-

ré se liší od prvých svojí nepředvídaností. Nazýváme je „volními“. Co je jejich příčinou? Každý z nás označuje to slovem „já“. Co to je „já“? Něco, co zdá se nám, ať již právem nebo neprávem, vytryskovat ze všech částí našeho těla s ním spojeného, přesahovat je jak v prostoru, tak v čase. V prostoru především, neboť tělo každého z nás končí v přesných obrysech, které je ohraničují, kdežto svou schopností postřehovat, obzvláště však vidět, vyzařujeme daleko za své tělo, stoupáme až ke hvězdám. Potom v čase, neboť tělo je hmotou, hmota je jen v přítomnu, a i když je pravda, že minulost zůstává v ní stopy, jsou to stopy minulosti jen pro vědomí, kte-

ré je postřehuje a které vykládá to, co postřehuje, ve světle toho, co si připomíná: podstatnou funkcí vědomí je zachytit tuto minulost, svinout ji podle toho, jak se čas rozvíjí, a připravit takto budoucnost, k jejímuž vytvoření přispívá. Ano, volní čin, o němž jsme právě mluvili, není ničím jiným, než souhrnem pohybů vnuknutých předchozími zkušenostmi a promítnutých v novém směru onou vědomou silou, jejímž úkolem podle všeho je vnést něco nového do světa. Ano, vědomí tvoří nové mimo sebe, poněvadž kreslí v prostoru nepředvídané, nepředvídatelné pohyby. A ono tvoří nové též uvnitř sebe, poněvadž volní čin působí na chtějícího, mění jistou měrou

povahu, z níž vyplývá, a dokonává, jakýmsi zázrakem, ono stvoření sebe samým sebou, jež podle všeho je vlastním cílem lidského života. V souhrnu tedy, vedle těla, které je závislé na přítomném okamžiku v čase a omezeno místem, jež v prostoru zaujímá, které v prostoru i v čase počíná si jako automat a reaguje mechanicky na vnější vlivy, postřehuje vědomí něco, co rozkládá se mnohem dále než tělo v prostoru a trvá v čase, něco, co v prostoru i v čase žádá a ukládá tělu pohyby ne již automatické a předvídané, ale nepředvídatelné a volné: tato věc, která vytryskuje z těla na všechny strany a která tvoří činy, vytvářející se znovu sama, to je

„já“, to je „duše“, to je „duch“, neboť duch je právě silou, která může vyvážit ze sebe více než obsahuje, vrátit více než přijala, dát více než má. To je to, co domníváme se vidět. Takové je zdání.

Řekne se nám: Dobrá, ale to je jenom zdání. Přihlédněte blíže a poslyšte vědu. Nejprve uznáte sami dobře, že tato „duše“ nefunguje před vámi nikdy bez těla. Její tělo provází ji od narození až ke smrti, a i když připustíme, že se od něho skutečně liší, vše činí dojem, jako by s ním byla nerozlučně spojena. Vaše vědomí se zakaluje, vdechujete-li chloroform, rozněcuje se, požijete-li alkoholu nebo kávy. Lehká otrava může způsobit již dosti

POLEMIKA S VĚDOU ↘

značné poruchy inteligence, citlivosti a vůle. Trvalá otrava, jakou zůstávají některé nakažlivé nemoci, má vzápětí choromyslnost. Nevyskytuje-li se při autopsii vždy poranění mozku u choromyslných, vyskytuje se alespoň často, a tam, kde není poranění viditelné, je zajisté chemická změna tkániva, která způsobila chorobu. Nadto věda umísťuje do určitých mozkových závitků určité funkce duševní, jako schopnost, o níž jste mluvili před chvílí, vykonávat pohyby volní. Poruchy toho neb onoho bodu pásma Rolandova mezi lalokem čelním a lalokem temenním mají vzápětí ztrátu pohybů ruky, nohy, obličeje, jazyka. Paměť sama, ze které činíte podstat-

nou funkci ducha, mohla být zčásti umístěna: u spodního konce třetího čelního závitku vlevo sídlí vzpomínky pohybu výslovnosti slova; v oblasti dotýkající se prvního a druhého závitku spánkového uchovává se paměť zvuků slova, v zadní části druhého závitku temenního vlevo jsou uloženy viditelné obrazy slov a písma atd. Jdeme dále. Řekli jste, že v prostoru, jako v čase, duše přesahuje tělo, s nímž je spojena. Všimněme si prostoru. Je pravda, že zrak i sluch sahají za hranice těla: ale proč? Poněvadž záchvěvy přibývají z dálky dotkly se oka i ucha a odtud byly dopraveny do mozku: zde, v mozku, dojem stal se sluchovým nebo zrakovým pocitem;

percepce je tudíž uvnitř těla, neprocházejíc prostorem. Promluvíme nyní o čase. Vy tvrdíte, že duch objímá minulost, kdežto tělo je omezeno přítomností, která ustavičně se obnovuje. Ale my si pamatujeme minulost jenom proto, že naše tělo uchovává její stopu ještě přítomnou. Dojmy způsobené v mozku předměty zůstávají v něm jako obrazy na zcitlivělé desce nebo jako fonogramy na fonografických svítcích: zrovna jako svitek opakuje melodii, když spustíme přístroj, rovněž tak mozek křísí vzpomínku, když zamýšlený otřes nastal v bodu, kde dojem je uložen. Tedy ani v čase, ani v prostoru duše nepřesahuje tělo; ale liší se skutečně duše od těla? Vidě-

li jsme, že změny dějí se ustavičně v mozku, anebo abychom mluvili přesněji, posunují se a přeskupují molekuly a atomy. Některé z nich jeví se takzvanými pocity, jiné vzpomínkami; některé z nich beze vší pochyby odpovídají úkonům intelektuálním, pocitovým a volním; vědomí se k nim připojuje jako fosforescence: je podobno světelné stopě, kterou sleduje a kreslí pohyb škrtnuté sirky podél zdi, ve tmě. Tato fosforescence, osvětlujíc, abychom tak řekli, sebe samu, tvoří zvláštní iluze vnitřní optiky: tak např. vědomí domnívá se měnit, řídit a budit pohyby, jichž je samo jen výsledkem: v tom spočívá víra ve svobodnou vůli. Pravdou je, že kdyby-

chom mohli skrze lebku vidět vše, co se děje v mozku, který pracuje, kdybychom měli k pozorování jeho vnitřku přístroje schopné zvětšovat milionkrát a milionkrát více, než jak činí naše nejsilnější mikroskopy, kdybychom byli svědky reje molekul, atomů a elektronů, z nichž sestává mozková kůra, a kdybychom z druhé strany měli srovnávací tabulky mezi pochodem mozkovým a duševním, to jest slovník umožňující přeložit každou figuru reje do řeči myšlenky a citu, věděli bychom rovněž tak dobře jako domnělá „duše“, co myslí, cítí a chce, vše, co se domnívá činit svobodně, kdežto to činí jenom mechanicky. Věděli bychom to dokonce mnohem lépe

než ona, neboť tato takzvaná „vědomá duše“ osvětluje jenom malou část reje uvnitř mozku, ona je jenom sborem bludiček, poletujících v těch nebo oněch vyvolených skupinách atomů, kdežto my bychom viděli všechny skupiny všech atomů, celý rej uvnitř mozku. Vaše vědomá „duše“ je nanejvýš jenom výsledkem, který postřehuje výsledky: my bychom viděli výsledky i příčiny.

To se kdysi tvrdilo ve jménu vědy. Ale je samozřejmé, není-liž pravda, že nazýváme-li „vědeckým“, co je pozorováno a pozorovatelné, pak taková teorie, jakou jsme právě načrtli, nechová v sobě nic vědeckého, poněvadž za přítomného stavu vědy není ani zdale-

ka dána možnost přesvědčit se o její správnosti. Namítá se ovšem, že zákon o zachování energie nepřipouští, aby nejmenší část síly nebo pohybu utvořila se ve vesmíru, a že kdyby věci neděly se mechanicky, jak bylo právě vylíčeno, kdyby zasahovala činná vůle, aby provedla svobodné úkony, zákon o zachování energie byl by porušen. Ale rozumovat takto znamená jednoduše připouštět to, oč vlastně jde, neboť zákon o zachování energie, jako všechny zákony fyzické, je jenom souhrn pozorování učiněných na jevech fyzických, vyjadřuje, co se děje v oblasti, kde nikdo dosud netvrdil, že by vládl rozmar, volba anebo svoboda, a jde o to přesně vědět, zda se

potvrzuje také v případech, kde vědomí (které ostatně je pozorovací schopností a které zkoumá svým způsobem) pociťuje, že se nachází před volnou činností. Vše, co se jeví přímo smyslům nebo vědomí, vše, co je předmětem zkušenosti, ať již zevnější nebo vnitřní, má být pokládáno za skutečné tak dlouho, pokud není dokázáno, že je to pouhé zdání. Nu, a není pochybné, že se cítíme svobodnými, že takový je náš bezprostřední dojem. Na těch, kteří tvrdí, že tento pocit je iluzorní, je, aby provedli důkaz. A oni nic takového nedokáží, poněvadž jen libovolně rozšiřují na volní činy zákon osvědčený v případech, kde vůle nezasahuje. Je ostatně

zcela možné, je-li tato vůle schopna vytvořit energii, že množství vytvořené energie je příliš nepatrné, než aby bylo možno je změřit našimi nástroji. Účinek její mohl by pak přesto být ohromný, jako účinek jiskry, která vyhodí do povětří prachárnu. Nemohu se pustit do hlubšího zkoumání tohoto bodu. Postačí snad, řeknu-li, že rozebíráme-li mechanismus volního pohybu zvláště, činnost nervové soustavy všeobecně, život pak v jeho podstatě, dojdeme k závěru, že ustavičnou snahou vědomí od jeho nejskromnějších počátků v nejprvotnějších živoucích tvarech je přizpůsobit fyzický determinismus svým účelům, nebo spíše obrátit zákon o zachování energie

tím, že vytěží ze hmoty vždy intenzivnější výrobu třaskavin, čím dále tím lépe zužitkovatelných: stačí pak nesmírně slabá činnost, jako např. činnost prstu, který by bez úsilí stiskl kohoutek ručnice bez tření, aby uvolnil v daný okamžik zvoleným směrem co možno největší množství nastřádané energie. Glykogen uložený ve svalech je opravdovou třaskavinou, pomocí jeho vykonává se volný pohyb: vyrábět a zužitkovat takové třaskaviny zdá se být ustavičnou a podstatnou snahou života, od jeho prvního objevení se v protoplazmických masách, podle libosti zhnětitelných, až k jeho úplnému rozvití v organismech schopných úkonů svobodných. Ale

ještě jednou, nechci zde setrávat při bodu, o němž jsem jinde dlouze pojednal. Uzavírám tedy parentézu, kterou jsem nemusil ani otvírat, a vracím se k tomu, co jsem řekl předem, že není možno, abychom prohlásili za vědeckou tezi, co není ani dokázáno, ani vnuknuto zkušeností.

Co tomu vlastně říká zkušenost? Ta nám ukazuje, že život duše, nebo je-li nám to milejší, život vědomí, je připoután k životu těla, že je mezi nimi solidarita, a nic více. Tento bod nebyl však nikdy nikým popírán, ale odtud je daleko k tvrzení, že činnost mozková odpovídá činnosti duševní tak, že by bylo možno číst v mozku, co se děje v souběžném vědomí. Oděv je

solidární s hřebem, na němž visí. Padá, vytrhneme-li hřeb, kývá sebou, cloumáme-li hřebem, trhá se, je-li hlava hřebu příliš špičatá. Z toho však nikterak nenásleduje, že by každá podrobnost hřebu musila odpovídat podrobnosti šatu, ani že by hřeb rovnal se šatu, ještě méně lze však z toho vyvodit, že by hřeb a šat byly jednou a touže věcí. Tak vědomí je nepopíratelně zavěšeno na mozkku, ale z toho nepochodí nijak, že by mozek kreslil každou podrobnost vědomí, ani že by vědomí bylo funkcí mozku. Vše, co pozorování, zkušenost a důsledkem toho věda připouští tvrdit, je jsoucnost jistého vztahu mezi mozkem a vědomím.

Jaký je tento vztah? Můžeme se tázat, zda filosofie poskytla skutečně, co právem dalo se od ní očekávat. Filosofii připadá úloha zkoumat život duše ve všech jeho projevech. Filosof vycvičený v umění vnitřního pozorování měl by vhřížiti se do sebe, pak dospět na povrch a sledovat postupný pohyb, kterým se vědomí uvolňuje, rozprostírá, hotoví se rozvíjet se v prostoru. Jsa svědkem této progresivní materializace a stopuje postup, jímž vědomí se zvnějšňuje, nabyt by alespoň mlhavého tušení o tom, jak duch se vkládá do hmoty, jaký je vztah těla k duši. Byl by to nepochybně jen první zásvit, více nic. Ale tento zásvit umožnil by nám již orientovat se

v bludišti nesčíslných faktů, jimiž psychologie a patologie vládnu. Tato fakta pak nyní opravila by a doplnila, co na vnitřní zkušenosti bylo vadného nebo nedostatečného, i umožnila by sestavit metody vnitřního pozorování. Přecházejíce takto neustále mezi těmi to dvěma středisky pozorování, jedním umístěným uvnitř a druhým zevně, dosáhli bychom čím dále tím přibližnějšího rozřešení problému, - nikdy však dokonalého, jak často domnívají se býti dokonalými řešení podávaná metafyzikem, ale vždycky zdokonalitelného, jako jsou řešení učencova. Je pravda, že kdyby zevnitř vyšel první popud, na vnitřní vizi žádali bychom hlavní vysvětlení,

a proto by problém zůstal tím, čím má být, problémem filosofie.

Ale metafyzik nesestupuje snadno z výšin, kde rád prodlévá. Plato jej zval, aby se obrátil ke světu idejí. Tam setrvává nejraději, stýká se s čistými pomysly, přiváděje je k vzájemným ústupkům, smiřuje jak tak jedny s druhými, cviče se v tomto vybraném prostředí v učené diplomacii. Váhá vejít do styku s jednotlivými fakty, nechť jsou jakákoliv, tím více s takovými fakty, jako jsou např. duševní choroby; obával by se, že by si poskvrnil ruce. Zkrátka, teorii, kterou zde věda právem očekávala od filosofie - teorii jemnou, zdokonalitelnou, založenou na souhrnu známých

faktů - filosofie podat nechtěla nebo nedovedla.

Tu pak zcela přirozeně učenec si řekl: Poněvadž filosofie nežádá na mně, abych s fakty a důvody v ruce vymezil tím neb oním určitým způsobem, na těch a oněch určitých bodech, souběžnost mezi životem duševním a životem mozkovým, budu si počínat prozatím tak, jako by tato souběžnost byla dokonalá a jako by mezi nimi byla rovnost, ba dokonce totožnost. Já, fyziolog s metodami, jichž používám, metodami pozorování a zkoušení čistě zevními - nevidím než mozek a mohu se zabývat jedině mozkiem; budu si tedy počínat, jako

by myšlenka byla jen mozkovou funkcí; půjdu takto s tím větší odvahou, budu mít tím více naděje, že daleko dojdu. Neznáme-li meze svého práva, počínáme si, jako by právo nemělo mezí vůbec. Bude vždy dosti času slevit. To si řekl učenec a byl by zůstal při tom, kdyby se byl mohl obejít bez filosofie.

Ale bez filosofie nelze se obejít, a prozatím, než filosofové mu přinesou pružnou teorii, zbudovatelnou na dvojité zkušenosti vnitřní a zevnější, které věda měla by zapotřebí, bylo přirozené, že filosof přijal z rukou staré metafyziky hotovou nauku sestavenou ze všech kusů, která shodovala se

nejlépe s pravidly metody, již uznala za nejvýhodnější používat. Neměl ostatně volby. Jedinou přesnou hypotézou, kterou metafyzika tří posledních století nám o tomto bodu odkázala, je právě přísná souvztažnost mezi duší a tělem, kde duše prozrazuje, co činí tělo, a tělo, co činí duše, kde duše a tělo vyjadřují každé svým způsobem, jako překlady různých řečí z jednoho originálu, něco, co není tělem ani duší. Jak přišla filosofie XVIII. stol. k této hypotéze? Dojista ne anatomii a fyziologií mozku, věd to, které tenkrát jedva že existovaly, a dojista též ne zkoumáním normálního života psychického a duševních chorob. Nikoliv, tato hypotéza byla zcela přiroze-

ně odvozena ze všeobecných zásad přijaté metafyziky, z větší části alespoň, aby byly ztělesněny naděje moderní fyziky. Objevy renesance, zvláště pak objevy Keplerovy a Galileovy, ukázaly možnost převést astronomické a fyzické problémy na problémy mechaniky.

Odtud pochází myšlenka, že celek hmotného vesmíru ústrojného i neústrojného mohl by být ohromným strojem, podrobeným matematickým zákonům. Od té doby musila i živoucí těla vůbec a tělo člověka zvláště zapadat do stroje jako kolečka do hodinového mechanismu, nikdo z nás nemohl učinit nic, co by předem nebylo stanovené a matematicky vypočítatel-

Kritika mal. fil. - objevy renesance
mechanizace člověka

né. A důsledkem toho duše lidská stala se neschopnou tvořit, existovala-li, musily její postupné stavy prostě tlumochit řečí myšlenky a citu tytéž věci, jež její tělo vyjadřovalo v rozsahu a pohybu. Cartesius, pravda, nešel ještě tak daleko: s hlubokým porozuměním skutečnosti, byť i za cenu nedůslednosti, vykázal svobodné vůli místo ve světě. Jestliže se Spinozou a Leibnizem tato výhrada zmizela, smetena logikou systému, jestliže oba tito filosofové formulovali hypotézu o ustavičném paralelismu stavů těla se stavy duše, netroufali si alespoň činit z duše pouhý reflex těla; rovněž tak dobře byli by řekli, že tělo je reflexem duše. Avšak oni připravili cestu zeslabenému, ztenčenému kartesia-

nismu, podle něhož duševní život jest jen obrazem života mozkového, v němž domnělá duše se redukuje na soubor oněch zvláštních jevů mozkových, k nimž vědomí se připojuje jako fosforescence. Vskutku, po celé XVIII. stol. můžeme sledovat stopy tohoto progresivního zjednodušení kartesiánské metafyziky. A tou měrou, jak se zúžuje, zapadává do fyziologie, která v něm přirozeně spatřuje filosofii velice vhodnou, aby jím vrátila důvěru k samé sobě, jíž má zapotřebí. A tak filosofové jako Lamettrie, Helvetius, Charles Bonnet, Cabanis, jejichž lnutí ke kartesianismu je dobře známo, vnesli do vědy XIX. stol., čeho mohla nejlépe použít z metafyziky

století XVIII. Za těchto okolností je pochopitelné, že učenci, kteří přemýšlejí dnes o poměru psychického k fyzickému, přijímají rádi hypotézu paralelismu: metafyzikové neposkytli jim nic jiného. Připouštím ještě, že mohou dávat přednost nauce o paralelismu před všemi těmi, jichž bylo by možno dosíci touže metodou budování a priori: naleznou v této filosofii povzbuzení jíti dále. Ale když ten neb onen z nich řekne nám, že je to věda, že je to zkušenost, která nám ukazuje přísný a úplný paralelismus života mozkového se životem duševním, pak nikoli. Zastavíme ho a odpovíme mu: Můžete ovšem, vy, učenec, zastávat tuto tezi, jako metafyzik ji zastává, ale

pak nemluví z vás učenec, nýbrž metafyzik. Vy nám vracíte prostě jen to, co jsme vám půjčili. Známe nauku, kterou nám přinášíte: vychází z našich dílen. My, filosofové, jsme ji vytvořili, a je to staré, velice staré zboží. Není však proto bezcenné, ale také ne lepší. Vydávejte ji za to, čím skutečně je, a nevydávejte ji za výsledek vědy, za teorii založenou na faktech a schopnou na nich opětně se přetvořit, nauku, která nabyla již před rozvojem naší fyziologie a naší psychologie dokonalé a nestálé formy, v níž se vyná metafyzická konstrukce.

Pokusme se nyní formulovat vztah činnosti duševní k činnosti mozkové, jak by se nám jevil, kdybychom zůsta-

Sam. kochuje vch. pravděpodobně

vili stranou každou předem pojatou myšlenku a přihlíželi jenom ke skutečným tou dobou známým. Formule tohoto druhu, nezbytně prozatímni, nemůže si činit nárok než na větší nebo menší stupeň pravděpodobnosti. Pravděpodobnost ta je však alespoň schopna stát se silnější a formule její přesnější tou měrou, jak by vzrůstala znalost skutečnosti.

Řekl bych vám tedy, že pozorné zkoumání života duševního a jeho fyziologického doprovodu přivádí mne k myšlence, že prostý rozum má pravdu a že v lidském vědomí je neskonale více, než v mozku s ním korespondujícím. Zde podávám v hrubých obrysech závěr, k němuž jsem

dospěl. Ten, kdo by mohl pohlížet do vnitřku mozku v plné činnosti, sledovat hemžení atomů a vysvětlit vše to, co činí, ten věděl by ovšem něco z toho, co se děje v duchu, ale věděl by z toho jen velice málo. Znal by právě jen to, co se dá vyjádřit posuňky, postoji a pohyby těla, to, co stav duše obsahuje z činnosti končící anebo teprve se počínající. Ostatek by mu unikl. Byl by vůči myšlenkám a pocitům, které se rozvíjejí uvnitř vědomí, v postavení diváka, který vidí zřetelně vše, co činí herec na jevišti, neslyší však ani slova z toho, co mluví. Není pochyby, že přecházení herců, jejich posuňky a postoje jsou odůvodněny kusem, který hrají, a známe-li text,

můžeme předvídat přibližně posuňek: ale vzájemnost není pravdivá a znalost posuňků podává nám jen velice málo z dramatu, poněvadž je mnohem více ve hře než pohyby, jimiž herci hrají. I mám za to, že kdyby naše znalost mozkového mechanismu byla dokonalá a dokonalá také naše psychologie, mohli bychom uhádnout, co se děje v mozku za určitého stavu duše. Ale pokus opačný byl by nemožný, poněvadž bychom musili volit pro určitý stav mozku mezi spoustou různých stavů duševních, stejně přizpůsobených. Neříkám, pamatujte dobře, že by jakýkoliv stav duše mohl odpovídat danému stavu mozkovému: postavte rámeček, nezasa-

díte do něho jakýkoliv obraz, rámeček určuje cosi z obrazu, vylučuje předem všechny ty, jež nemají stejný tvar a stejný rozměr. Jakmile však tvar a rozměr se shodují, obraz zapadne do rámečku. Tak se to má i s mozkem a vědomím. Jakmile úkony poměrně jednoduché - posuňky, postoje, pohyby -, z nichž by sestával složitý stav duše, shodovaly by se s těmi, jež mozek připravuje, duševní stav zapadl by přesně do stavu mozkového. Je však množství různých obrazů, které by se také hodily do tohoto rámečku: a důsledkem toho mozek neurčuje myšlenky, a důsledkem toho myšlenka, alespoň z větší části, je nezávislá na mozku.

Zkoumání skutečnosti dovolí nám popsat se stoupající přesností onen zvláštní vzhled života duševního, který jedině se obráží, podle našeho názoru, v činnosti mozkové. Jde o schopnost postřehovat a cítit? Naše tělo, umístěno jsouc v hmotném světě, je vysazeno podrážděním, na něž musí odpovídat vhodnými pohyby. Mozek a ostatně vůbec celá soustava mozko-míchová připravují tyto pohyby, ale postřehování je něco zcela jiného. Jde o schopnost chtění? Tělo vykonává volní pohyby pomocí jistých mechanismů, které jsou vklíněny do nervové soustavy a vyčkávají jen znamení, aby byly spuštěny. Mozek je bodem, odkud vychází znamení

i spuštění. Oblast Rolandovu, kde se umísťuje hybnost volní, lze vskutku přirovnat k výhybce, kde železniční úředník může přesunout příjíždějící vlak na ty neb ony koleje. Je to jakýsi druh přesunovače, kterým dané vnější podráždění může se spojit s jakýmkoli motorickým ústrojím. Ale vedle orgánů pohybu a orgánů volby je něco jiného, je volba sama. Jde posléze o myšlenku? Myslíme-li, jen zřídka nemluvíme k sobě samému: načrtáváme nebo připravujeme, neprovádíme-li je ve skutečnosti, pohyby artikulace, jimiž vyjadřuje se naše myšlenka, a to vše se již obráží v mozku. Ale tím nekončí, domníváme se, mozkový mechanismus myš-

lenky; vedle vnitřních pohybů artikulace, které nejsou ostatně nevyhnutelné, je cosi mnohem subtilnějšího, co je podstatné. Mínil ony počínající se pohyby, jež symbolicky znázorňují tisíc postupných směrů myšlenky.

- Pomněte dobře, že skutečná, konkrétní živoucí myšlenka je něčím, o čem nám psychologové až dosud velice málo pověděli, poněvadž je tak těžko dostupná vnitřnímu pozorování. Co zpravidla pod tímto jménem se studuje, není ani myšlenkou, jako spíše umělým napodobením, jež dostaneme spojením obrazů a představ. Ale ani z obrazů, ani z představ nesestavíte myšlenky, rovněž jako z poloh neutvoříte pohyb. Představa je za-

stávka myšlenky, rodí se, když myšlenka, místo aby pokračovala ve své cestě, učiní pauzu anebo přemítá o sobě samé, rovněž jako vzniká teplo v kouli, která naráží na překážku.

Ale rovněž jako teplo nebylo dříve v kouli, představa netvořila integrující část myšlenky. Zkuste například postavením za sebou těchto slov: „teplo, tvoření, koule“ a vsunutím představ interiority a reflexe, vyjádřených slovy „v“, „a“, „se“, sestavit myšlenku, kterou jsem právě vyjádřil větou: „teplo se tvoří v kouli“. Uvidíte, že je to nemožné, že myšlenka vyslovená větou byla nedělitelným pohybem a že ideje odpovídající každému ze slov jsou prostě představy,

které by se co chvíli vynořily v du-
chu, kdyby se myšlenka zastavila.
Ale ona se nezastaví. Zůstavte tudíž
stranou umělá sestavování myšlenky,
pozorujte myšlenku samu, naleznete
v ní méně stavů než směrů a uvidíte,
že myšlenka je ve své podstatě
ustavičnou nepřetržitou změnou
vnitřního směru, jenž snaží se bez
přestání jevit se v změnách směru
vnějšího, totiž v činech a posunech
schopných obrázků v prostoru a vy-
jadřovat metaforicky, jakýmsi způso-
bem, pohyby duševní. Tyto načrtáva-
né nebo prostě připravované pohyby
nejčastěji nepostřehujeme, poněvadž
nemáme zájem, abychom je poznali.
Jsme však nuceni si jich všimnout,

sevřeme-li těsně svou myšlenku, aby-
chom ji zachytili živoucí a přenesli
živoucí ještě do duše druhého. Tu je
marno volit vhodná slova, ta neproje-
ví nic z toho, co jsme jimi chtěli vyjá-
dřit, nedovedeme-li rytmem, inter-
punkcí, relativními rozměry vět
a články věty zcela zvláštním pohy-
bem řeči způsobit, aby duch čtenáře,
vedený bez ustání řadou počínajících
pohybů, opisoval křivku myšlenky
a citu podobnou oné, kterou opisuje-
te sami. V tom spočívá celé umění
psát. Je to cosi jako umění hudební;
nemyslete však, že hudba, o kterou
tu jde, obrací se skutečně k uchu, jak
se zpravidla za to má. Cizí ucho, byť
bylo sebecvičenější pro hudbu, ne-

rozliší francouzskou prózu, kterou považujeme za hudební, od jiné, která hudební není, to, co je dokonale psáno po francouzsku, a co je jenom přibližně. Zřejmý to důkaz, že jde o cosi zcela jiného než o materiální soulad zvuků. Ve skutečnosti umění spisovatele spočívá především v tom, abychom zapomněli, že užívá slov. Soulad, který hledá, je jistý vztah mezi pohyby jeho ducha a pohyby jeho řeči, vztah tak dokonalý, že vlny jeho myšlenky nesené větou sdělují se myšlence naší a že žádné slovo, jednotlivě vzato, nemá významu. Není tu pak nic víc než pohybující se smysl, který přechází slovy, nic víc než dva duchové, kteří přímo, bez

prostřednictvím, zdají se vířit, aby se spojili. Rytmus slova nemá zde tudíž jiný účel než reprodukovat rytmus myšlenky; a co jiného může být rytmus myšlenky než rytmus počínajících se, jedva vědomých pohybů, které ji doprovázejí? Tyto pohyby, jimiž myšlenka ustavičně se snaží zvnějšnit se v činech, jsou patrně připraveny a jakoby předem utvořeny v mozku. Tento motorický doprovod myšlenky spatřili bychom nepochybně, kdybychom mohli vniknout do mozku, který pracuje, a nikoli myšlenku samu.

Jinými slovy: myšlenka směřuje k činu, a nedospěje-li ke skutečnému činu, načrtává jeden nebo několik vir-

tuálních, prostě možných činů. Tyto skutečné nebo virtuální činy, které jsou zmenšenou a zjednodušenou projekcí myšlenky v prostoru a označují její motorické artikulace, jsou tím, co se obráží z myšlenky v mozkové substanci. Poměr mozku k myšlence je tudíž složitý a subtilní. Kdybyste chtěli, abych to vyjádřil prostou, nezbytně hrubou formulí, řekl bych, že mozek je orgánem pantomimy, pouhé pantomimy. Jeho úkolem je znázorňovat život ducha, a znázorňovat též vnější situace, jimž duch musí se přizpůsobit. Co se odehrává v mozku, má se k celku vědomého života tak, jako pohyby taktovky kapelníkovy k symfonii. Symfonie předstihuje na

všecky strany pohyby, které ji skandují, rovněž tak život duševní přesahuje život mozkový. Ale právě proto, že mozek vyjímá ze života duševního všechno to, co v něm lze vyjádřit pohyby a je zhmotnitelné, právě proto, že tvoří bod, v němž duch vniká do hmoty, právě proto zaručuje v každém okamžiku přizpůsobení se ducha k okolnostem, udržuje ustavičně ducha ve styku se skutečnostmi. Není tudíž vlastně orgánem myšlenky, citu nebo vědomí, ale způsobuje, že vědomí, cit a myšlenka zůstávají připjaty k životu skutečnému a důsledkem toho schopny působivé činnosti. Řekněme, libo-li vám, že mozek je orgánem pozornosti k životu.

Proto stačí již lehké změny mozkové substance, aby se zdál postižen celý duch. Mluvili jsme o účinku jistých jedů na vědomí a vůbec o vlivu choroby mozkové na život duševní. V podobném případě je to sám duch, který je rozrušen, nebo byl by to spíše mechanismus zařazení ducha do okolního světa?

Mluví-li choromyslný nesmyslné řeči, může se jeho rozumování shodovat s pravidly nejpřísnější logiky; řekli byste, slyšíce mluvit toho neb onoho pronásledovaného, že hřeší toliko výstředností logiky.

Jeho chybou není, že rozumuje špatně, nýbrž že rozumuje vedle skutečnosti, mimo skutečnost, jako člo-

věk, který sní. Dejme tomu, jak zdá se pravděpodobným, že choroba je způsobena jistou otravou mozkové substance. Nelze si myslit, že by jed vyhledával rozumování v těch nebo oněch buňkách mozku, ani důsledkem toho, že v těch nebo oněch bodech mozku dějí se pohyby atomů odpovídající rozumování. Nikoliv, pravděpodobné je, že postižen je mozek celý, rovněž jako celý napjatý provaz povoluje, a nikoliv ta neb ona jeho část, je-li uzel špatně uvázán. Ale rovněž jako stačí velice nepatrné uvolnění kotvy, aby loď počala tančit na vlně, tak i zcela lehká změna mozkové substance může způsobit, že duch, pozbuda kontaktu, který ho pojí k celku hmot-

ných věcí, pociťuje, že mizí pod ním skutečnost, vrávorá a je jat závratí. A vskutku také v mnohých případech počíná šilenství pocitem srovnatelným se závratí. Nemocný pozbyl orientace. Řekne vám, že hmotné předměty nemají pro něho pevnost, obrysy a skutečnost jako dříve. Uvolnění napětí, nebo spíše pozornosti, s kterou duch tkvěl na oné části hmotného světa, s níž měl co činit, toť vskutku jediný přímý následek mozkové poruchy, neboť mozek je souhrnem dispozic, umožňujících duchu, aby odpovídal na působnost věcí hybnými reakcemi, buď provedenými, nebo pouze počínajícími, jejichž správnost zaručuje přesné vřazení ducha do skutečnosti.

Takový by byl v hrubých obrysech vztah ducha k tělu. Není mi možno uvést všechny skutečnosti a důvody, o něž opírá se tento názor. A přece nemohu žádat, abyste mi věřili na pouhé slovo. Co počít? Je především, zdá se mi, alespoň jeden prostředek, jak odbýt teorii, kterou potírám: jde o to, abychom ukázali, že hypotéza paralelismu mezi mozkovým a duševním, přesně vzata, odporuje sobě samé, že žádá, abychom přijali zároveň dvě protivná stanoviska a použili současně dvou postřehovacích soustav, které se vylučují. Pokusil jsem se kdysi o tento důkaz, ale ačkoliv je velice prostý, vyžaduje přece jisté předběžné úvahy o realismu a idealismu,

jejichž výklad by nás zavedl příliš daleko.

Přiznávám ostatně, že lze se dohodnout tím způsobem, že dáme teorii o paralelismu zdání pravděpodobnosti, jakmile přestaneme vykládat ji ve smyslu materialistickém. Z druhé strany, kdyby čiré rozumování stačilo, aby nám ukázalo, že tato teorie je zavržitelná, neříká nám, nemůže nám říci, čím by se měla nahradit. Takže posléze musíme se přece uchýlit ke zkušenosti, jak jsme také předem naznačovali. Ale jak probrat normální a patologické skutečnosti, k nimž bylo by nutno přihlížet? Prozkoumat je všecky je nemožné, všimnout si podrobněji těch nebo oněch bylo by ješ-

tě příliš zdlouhavé. Vidím jen jediný prostředek, kterak vyjít z rozpaků. Totiž: ze všech známých skutečností vyhledat ony, jež zdají se být nejpřiznivějšími tezi paralelismu - vlastně jediné, jež tezi té zdály se poskytovat východisko nebo důkaz - skutečností paměti. Kdybychom několika slovy pak mohli naznačit, byť i nedokonalým a hrubým způsobem, jak podrobné zkoumání těchto skutečností vede k zavržení teorie, která se o ně opírá, a k potvrzení teorie námi navrhované, bylo by to již něco.

Neměli bychom přesný důkaz, k tomu je daleko. Ale věděli bychom alespoň, kde jej třeba hledat. Což učiníme.

Jedinou funkcí myšlenky, které bylo možno vykázat místo v mozku, je vsutku paměť - přesněji paměť slov. Připomněl jsem na začátku přednášky, kterak výzkum chorob řeči přivedl k tomu, že byly umístovány v těch nebo oněch závitcích mozku ty neb ony tvary slovní paměti. Od Broky, který ukázal, kterak zapomenutí artikulačních pohybů slova může pocházet z poruchy třetího levého závitku čelního, vznikla pracně, čím dále tím složitější, teorie o afázii a jejích mozkových podmínkách. O této teorii měli bychom ostatně mnoho říci. Učenci nepopíratelné autority ji dnes zavrhuji, opírajíce se o pozornější zkoumání mozkových poruch, které

jsou doprovázeny chorobami řeči. My sami (bude tomu již brzy 20 roků; připomínáme-li tento fakt, nečiníme tak z ješitnosti, nýbrž proto, abychom ukázali, že pouhopouhé vnitřní pozorování může zvítězit nad metodami, jež byly považovány za účinnější), my sami pouhou analýzou mechanismu řeči a myšlenky byli jsme přivedeni k tvrzení, že nauka, pokládaná tehdy za nedotknutelnou, měla zapotřebí alespoň změny. Ale co na tom! Je jeden bod, v němž se všichni odborníci shodují, že totiž choroby slovní paměti jsou způsobovány víceméně přesně umístitelnými poruchami mozku. Podívejme se tedy, jak tuto okolnost vykládá nauka, která činí z myšlenky

funkci mozku, a ještě více ti, kdož věří v paralelismus nebo ekvivalenci mezi činností mozkovou a myšlenkovou.

Nic prostšího nad jejich vysvětlení. Vzpomínky jsou tu nastřádány v mozku ve formě změn vtisknutých v tu neb onu skupinu anatomických prvků: zmizeli-li z paměti, děje se tak proto, že prvky anatomické, na nichž spočívají, jsou porušeny nebo zničeny. Mluvili jsme před chvílí o štočích, fonogramech: přirovnání tohoto druhu najdeme ve všech výkladech paměti jako činnosti mozkové. Dojmy způsobené vnějšími předměty zůstanou v mozku, jako na zcitlivěné nebo fonografické desce. Přihlédneme-li blíže, uvidíme, jak tato přirovnání jsou

mylná. Kdyby opravdu viditelná vzpomínka předmětu, například, byla dojemem zanechaným tímto předmětem v mozku, nebyla by jedna vzpomínka předmětu, ale tisíce, ba miliony. Neboť nejjednodušší a nejstálejší předmět mění tvar, rozměr, odstín, podle bodu, odkud naň pohlížíme: Nechci-li se tudíž odsoudit k naprosté nepohnutosti, dívaje se naň, nechci-li, aby mé oko strnulo ve své dutině, tu nesčetné, nikterak na sebe nepřiléhající obrazy obrážely by se postupně na mé zřítelnici a byly přenášeny do mozku. Co by se stalo, kdyby šlo o viditelný obraz osoby, jejíž tvářnost se mění, jejíž tělo je pohyblivé, jejíž oděv, okolí liší se od sebe pokaždé,

když ji spatří? A přece je nepopíratelné, že mé vědomí představuje mi jediný, nebo skoro jediný obraz praktický, nezměnitelnou vzpomínku předmětu nebo osoby: zřejmý důkaz, že tu bylo cosi zcela jiného než mechanické zařazení. Řekl bych ostatně totéž o vzpomínce sluchové. Totéž slovo vyslovené různými osobami anebo touže osobou v různých okamžicích, v různých větách, skýtá fonogramy, které se spolu neshodují: Jak bylo by možno přirovnat vzpomínku na slovo nebo zvuky, poměrně nezměnitelnou a jedinou, k fonogramu? Již tato úvaha stačila by uvést do podezření teorii, která přičítá choroby slovní paměti poruše nebo zničení vzpomínek samých,

registrovaných automaticky kůrou mozkovou. Ale podívejme se, co se děje při těchto chorobách. Tam, kde porucha mozková je těžká a kde paměť slov je hluboce zasažena, přihází se, že víceméně silné vzrušení, pohnutí mysli (například), vrací pojednou vzpomínku, která se zdála navždy ztracenou. Bylo by to možné, kdyby vzpomínka byla uložena v mozkové hmotě porušené nebo zničené? Věci mají se spíše tak, že mozek slouží ke vzbuzení vzpomínky, a ne k jejímu uschování. Afázií stížený stává se neschopným nalézt slovo, když ho má zapotřebí, zdá se, jako by obíhal kolem něho a neměl dostatek žádoucí síly, aby mohl položit prst na

pravý bod. V oblasti psychologické je vskutku vnější známkou síly vždy přesnost. Ale vzpomínka vzbuzuje dojem, jako by opravdu byla zde, a někdy, nahradě perifrází slovo, jež měl za ztracené, afázií stížený vsune do některé z nich dotyčné slovo samo. Co je zde oslabeno, je ona přiléhavost k situaci, kterou mozkový mechanismus má zajistit. Přesněji řečeno, postižena je tu schopnost vzbudit vzpomínku tím, že se způsobí předem pohyby, v nichž vzpomínka, kdyby tu byla, by pokračovala. Jestliže jsme zapomněli vlastní jména, jak si počínáme, abychom si je připamatovali? Zkoušíme všechny písmeny abecedy, jednu po druhé, pronášíme je nejprv

v duchu, pak, nestačí-li to, vyslovujeme je nahlas, stavíme se tudíž postupně do všech oněch různých motorických poloh, mezi nimiž bylo by třeba volit. Jakmile žádoucí poloha je nalezena, tu zvuk hledaného slova vklouzne jako do rámce proň přichystaného. To je skutečná nebo virtuální, vykonaná nebo naskicovaná mimika, kterou mozkový mechanismus má zajistit. A ona nepochybně v daném případě je zasažena chorobou.

Pomyslete nyní, co se děje při progresivní ztrátě řeči, to je, když zapomínání slov vždy postupně vzrůstá. Všeobecně mizejí slova v určitém pořadu, jako by choroba vyznala se v gramatice. Vlastní jména zatemňují

pravý bod. V oblasti psychologické je vskutku vnější známkou síly vždy přesnost. Ale vzpomínka vzbuzuje dojem, jako by opravdu byla zde, a někdy, nahradě perifrází slovo, jež měl za ztracené, afázií stížený vsune do některé z nich dotyčné slovo samo. Co je zde oslabeno, je ona přiléhavost k situaci, kterou mozkový mechanismus má zajistit. Přesněji řečeno, postižena je tu schopnost vzbudit vzpomínku tím, že se způsobí předem pohyby, v nichž vzpomínka, kdyby tu byla, by pokračovala. Jestliže jsme zapomněli vlastní jména, jak si počínáme, abychom si je připamatovali? Zkoušíme všechny písmeny abecedy, jednu po druhé, pronášíme je nejprv

v duchu, pak, nestačí-li to, vyslovujeme je nahlas, stavíme se tudíž postupně do všech oněch různých motorických poloh, mezi nimiž bylo by třeba volit. Jakmile žádoucí poloha je nalezena, tu zvuk hledaného slova vklouzne jako do rámce proň přichystaného. To je skutečná nebo virtuální, vykonaná nebo naskicovaná mimika, kterou mozkový mechanismus má zajistit. A ona nepochybně v daném případě je zasažena chorobou.

Pomyslete nyní, co se děje při progresivní ztrátě řeči, to je, když zapomínání slov vždy postupně vzrůstá. Všeobecně mizejí slova v určitém pořadu, jako by choroba vyznala se v gramatice. Vlastní jména zatemňují

se nejprve, pak jména podstatná, pak přídavná a nakonec slovesa. To zdá se nepochybně na první ráz odůvodňovat hypotézu o nastřádání vzpomínek v kůře mozkové. Vlastní jména, podstatná jména, přídavná jména a slovesa tvořila by, abychom tak řekli, určitý počet vrstev nad sebou položených, a porucha zasahovala by tyto vrstvy jednu po druhé. Ano, avšak choroba může pocházet z nejrůznějších příčin, nabýt nejrozmanitějších tvarů, počít se na libovolném místě dotyčné oblasti mozkové a šířit se kterýmkoliv směrem. Pořad zmizení vzpomínek zůstává týž. Bylo by to možné, kdyby choroba napadala vzpomínky samy? Skutečnost tuto musíme si tedy vy-

světlit jinak. Zde zcela jednoduchý výklad, který vám podávám. Především, mizejí-li jména vlastní před podstatnými, tato před přídavnými a přídavná před slovesy, děje se tak proto, že je obtížnější vzpomenout si na jméno vlastní než na jméno podstatné, na jméno podstatné než na jméno přídavné, na jméno přídavné než na sloveso a že funkce upamatování, k níž mozek zřejmě přispívá, musí se omezovat na stále snadnější případy, čím více porucha mozku se stupňuje. Ale odkud pochází větší neb menší potíže připamatování? A proč slovesa jsou ze všech slov ta, jež si připomínáme nejsnáze? Je to prostě proto, že slovesa vyjadřují činy a činy dají se zná-

znázornit mimikou. Sloveso dá se znázornit přímo, přídavné jméno jen pomocí slovesa, podstatné jméno dvojím prostřednictvím přídavného jména, které vyjadřuje jednu z jeho vlastností, a slovesa obsaženého ve jménu přídavném, vlastní jména trojím prostřednictvím jména podstatného, přídavného a slovesa. Tedy tou měrou, jak stoupáme od slovesa ke jménu vlastnímu, vzdalujeme se od činnosti přímo napodobitelné, tělem znázornitelné. Vždy složitějšího umělého výkonu je zapotřebí, máme-li znázornit pohybem představu vyjádřenou slovem, které hledáme. A ježto právě mozku připadá úkol připravit tyto pohyby a jeho výkonnost je tím více

zmenšena, zeslabena a zjednodušena, čím hlouběji je dotyčná oblast porušena, není s podivem, že porucha nebo zničení tkaniva, činící nemožným připamatování jmen vlastních nebo podstatných, připouští ještě vzpomínku sloves. Zde, jako jinde, skutečnosti nás vybízejí, abychom spatřovali v mozkové činnosti znázorněný výtah činnosti duševní, nikoli však ekvivalent této činnosti.

Není-li však vzpomínka uložena v mozku, kde se tedy uchovává? Vlastně řečeno, nevím ani, zda otázka „kde“ má ještě smysl, mluvíme-li o něčem jiném než o těle. Štočky se uchovávají v krabicích, svitky fonografické v přihrádkách. Proč však vzpo-

mínky, které jsou viditelné a hmatatelné, měly by zapotřebí schránky? A jak mohly by ji mít? Připustil bych nicméně, trváte-li na tom, ale ve smyslu čistě metaforickém, představu schránky, v níž vzpomínky byly by uloženy, a řekl bych pak prostě, že jsou v duchu. Netvořím hypotézy, nevyvolávám žádné tajemné entity; držím se pozorování, neboť nic není bezprostředněji dáno, nic není zřejměji skutečného nad vědomí, a duch lidský je vědomím samým. Nu a vědomí znamená především paměť. V tomto okamžiku hovořím s vámi, pronáším slovo „rozhovor“. Je zřejmé, že moje vědomí si rázem představí toto slovo. Jinak nevidělo by v něm jediné slovo,

nepřipisovalo by mu smysl. Nicméně, když vyslovuji poslední slabiku slova, první dvě jsou již vysloveny. Značí minulost v poměru k této, která by se měla nazvat přítomností. Ale tuto poslední slabiku „vor“ nevyslovil jsem také najednou. Čas, byť i sebekratší, v němž jsem ji pronesl, je přece rozložitelný na části, a všechny tyto části jsou minulostí v poměru k poslední z nich, která by byla definitivní přítomností, kdyby sama nebyla rozložitelná, takže kdybyste činili co chtěli, nenačrtnete demarkační čáru mezi minulostí a přítomností a důsledkem toho mezi pamětí a vědomím. Učinit z mozku skladiště minulosti, vymyslet si v mozku určitou

mínky, které jsou viditelné a hmatatelné, měly by zapotřebí schránky? A jak mohly by ji mít? Připustil bych nicméně, trváte-li na tom, ale ve smyslu čistě metaforickém, představu schránky, v níž vzpomínky byly by uloženy, a řekl bych pak prostě, že jsou v duchu. Netvořím hypotézy, nevyvolávám žádné tajemné entity; držím se pozorování, neboť nic není bezprostředněji dáno, nic není zřejměji skutečného nad vědomí, a duch lidský je vědomím samým. Nu a vědomí znamená především paměť. V tomto okamžiku hovořím s vámi, pronáším slovo „rozhovor“. Je zřejmé, že moje vědomí si rázem představí toto slovo. Jinak nevidělo by v něm jediné slovo,

nepřipisovalo by mu smysl. Nicméně, když vyslovuji poslední slabiku slova, první dvě jsou již vysloveny. Značí minulost v poměru k této, která by se měla nazvat přítomností. Ale tuto poslední slabiku „vor“ nevyslovil jsem také najednou. Čas, byť i sebekratší, v němž jsem ji pronesl, je přece rozložitelný na části, a všechny tyto části jsou minulostí v poměru k poslední z nich, která by byla definitivní přítomností, kdyby sama nebyla rozložitelná, takže kdybyste činili co chtěli, nenačrtnete demarkační čáru mezi minulostí a přítomností a důsledkem toho mezi pamětí a vědomím. Učinit z mozku skladiště minulosti, vymyslet si v mozku určitou

oblast, kde minulost jednou minulá by zůstala, znamená dopustit se psychologického omylu, znamená přiznávat vědeckou cenu zcela praktickému rozdílu, neboť není přesného okamžiku, kdy přítomnost stává se minulostí, ani důsledkem toho není okamžiku, kdy postřeh stává se vzpomínkou. Ve skutečnosti, vyslovuji-li slovo „rozhovor“, zpřítomňuji si v duchu nejen začátek, prostředek a konec slova, nýbrž i slova, která předcházela, ba ještě vše to, co jsem pronesl z celé věty. Jinak ztratil bych nit své řeči. Nyní však, kdyby interpunkce mé řeči byla bývala jiná, mohl jsem začít větu svou dříve. Byla by například pohltila celou předešlou větu,

a moje přítomnost by se byla ještě více posunula do minulosti. Dovedme tuto úvahu až ke konci. Dejme tomu, což je tentokrát vskutku nemožné, že moje řeč trvá již řadu let, od prvního probuzení se mého vědomí, že pokračuje v jediné větě, a že mé vědomí je tou měrou odpoutáno od budoucnosti, tak nezúčastněné při úkonu, že ho mohu celého použít, aby objalo okrouhlý smysl slova.

Nehledal bych pak vysvětlení pro bezvadné zachování celé této minulosti, rovněž tak, jako ho nehledám proto, že první dvě slabiky slova „rozhovor“ zůstaly ve vědomí, když jsem pronesl slabiku poslední. Mám za to, že celá naše psychologická existence

je něčím podobným této jediné větě, kterou jsem zahájil již při prvním probuzení svého vědomí, větě plné čárek, ale nikde nepřerušené tečkou. A mám důsledkem toho také za to, že naše celá minulost je tu, podvědomá, chci říci přítomná ve vědomí tím způsobem, že toto vědomí, chtějíc ji objevit, nemá zapotřebí vyjít ze sebe nebo se s něčím cizím spojit, aby vidělo jasně vše, co obsahuje, anebo spíše vše, čím je; je mu odstranit toliko jednu překážku, nadzvednout závoj. Šťastná překážka, ostatně. Závoj neskonale drahocenný! Mozek prokazuje nám tu službu, že všechna naše pozornost zůstává upoutána k životu. A život sám pohlíží kupředu. Obrací se nazpět jen

potud, pokud minulost může mu pomoci vyjasnit a připravit budoucnost. Žít znamená pro ducha podstatně, aby se soustředil na čin, který jest vykonal. To značí tedy, vložit se do věci pomocí mechanismu, který by vyňal z vědomí vše to, co je upotřebitelné k činu, vše, co je znázornitelné pohybem, a zatemní větší část ostatku. Takový je úkol mozku v činnosti paměti. Neslouží k tomu, aby minulost zachoval, ale zahalil a dal z ní pak spatřit jen to, co je prakticky užitečné. A taková je úloha mozku vůči duchu vůbec. Vyjímaje z ducha vše to, co se dá zvnějšnit v pohybu, zařazuje ducha do tohoto pohyblivého rámce, přivádí jej k tomu, aby nejčastěji omezil jen

svou představu, ale učinil též svou činnost působivější. To znamená, že duch přesahuje mozek na všechny strany a že činnost mozková odpovídá jen neskonale malé části činnosti duševní.

• To však také znamená, že životnost ducha nemůže být účinkem života těla, že naopak vše děje se tak, jako by tělo bylo prostě používáno duchem, a že nemáme nijakého důvodu k předpokladu, jako by tělo a duch byly nerozlučně k sobě připoutány. Pochopíte, že nehodlám rozřešit během půl minuty, která mi zbývá, nejtěžší z problémů, jaký si kdy lidstvo vytklo. Ale zlobil bych se na sebe, kdybych se této otázce vyhnul. Odkud přichází-

me? Co tu činíme? Kam spějeme? Neměla-li by opravdu filosofie co odpovědět na tyto otázky životního zájmu anebo byla-li by neschopna vyjasnit je postupně, jako se vyjasňují problémy biologie nebo dějin, nemohla-li by je obohatit vždy prohloubenější zkušeností, vždy pronikavější představou skutečnosti, kdyby se omezovala na to, že by ustavičně jen štvála proti sobě zastánce a odpůrce nesmrtnosti duše z důvodů odvozených z hypotetické podstaty duše nebo těla, pak měli bychom skoro příležitost říci, obrátíce smysl slova Pascalova, že celá filosofie nestojí za námahu jedné hodiny. Není pochyby, že nesmrtnost sama o sobě nedá se dokázat zkuše-

ností. Každá zkušenost pojí se k omezenému trvání, a mluví-li náboženství o nesmrtelnosti, odvolává se na zjevení. Ale to by bylo již něco, ba to by bylo již mnoho. Moci stanovit v oblasti zkušenosti možnost, ba pravděpodobnost posmrtného života pro dobu x. Otázku po konečném nebo neomezeném času bychom z oboru filosofie vyloučili. Nuže, omezen na tyto skromné rozměry, filosofický problém o osudu duše nezdá se mi nikterak nerozlučitelný. Tu máme mozek, který pracuje; tu máme vědomí, které cítí, myslí a chce. Kdyby práce mozku odpovídala celku vědomí, kdyby byla ekvivalence mezi pochodem mozkovým a duševním, vědomí moh-

lo by stopovat osudy mozku, a smrt byla by koncem všeho. Alespoň zkušenost neříkala opak, a filosof, který tvrdí další život, musil by opřít svou tezi o nějakou stavbu metafyzickou, věc to všeobecně křehkou. Jestliže však, jak jsme se pokusili ukázat, život duševní přesahuje život mozkový, jestliže mozek uvádí do pohybu toliko malou část toho, co se děje ve vědomí, pak další život stává se tak pravděpodobným, že povinnost důkazu připadala by spíše tomu, kdo jej popírá, než kdo jej tvrdí. Neboť jediným důvodem, který nás vede k domněnce o vyhasnutí vědomí po smrti, je, že vidíme tělo se rozkládat; a tento důvod pozbývá ceny, jestliže alespoň částečná

neodvislost vědomí od těla je také věcí zkušenosti. Pohlížejíce takto na problém posmrtného života, svedše jej z výšin, kam jej postavila tradiční metafyzika, na pole zkušenosti, zříkáme se nepochybně podat okamžitě úplné a radikální rozluštění. Ale co chcete? Třeba volit ve filosofii mezi čistým rozumováním směřujícím k definitivnímu výsledku, nezdokonalitelnému, ježto je považován za dokonalý, a empirickou metodou, která se spokojuje s výsledky přibližnými, schopnými oprav a nekonečných doplňování.

První metoda, poněvadž nám chtěla ihned poskytnout jistotu, odsuzuje nás, abychom zůstali navždy v pouhé pravděpodobnosti nebo spíše v čiré

možnosti, neboť je vzácné, aby nedovedla dokázat dvě protivné teze, stejně koherentní, stejně pravděpodobné. Druhá metoda směřuje jen k pouhé pravděpodobnosti; jelikož operuje v oblasti, kde pravděpodobnost může nekonečně vzrůstat, přivádí nás pone náhlu ke stavu, který se prakticky rovná jistotě. Moje volba mezi těmito dvěma způsoby filosofování je hotova. Byl bych šťasten, kdybych přispěl, byť i jen málo, k orientaci volby vaší.

* *
*